

АГЕНЦИЯ ЗА ИКОНОМИЧЕСКО ПРОГРАМИРАНЕ И РАЗВИТИЕ

ул. „Левски“ 1, София 1000, България

СЕРИЯ ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ДОМАКИНСТВОТА И ФИНАНСОВИТЕ ПОТОЦИ В БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Мария Жечева

Септември 1994 г.

ISBN 954-567-010-X

© *Агенция за икономическо програмиране и развитие*

© *Мария Жечева, 1994*

Съдържание

1. СЕКТОРА НА ДОМАКИНСТВОТА В СИСТЕМАТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ СМЕТКИ	1
2. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ДОМАКИНСТВОТА И НЕФИНАНСОВИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	6
3. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ДОМАКИНСТВОТА И ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ	10
4. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ДОМАКИНСТВОТА И ФИНАНСОВИЯ СЕКТОР	14
4.1. Лихви	14
4.2. Спестявания	15
5. НОРМА НА СПЕСТЯВАНЕ НА ДОМАКИНСТВОТА	19
5.1. Брутна и нетна норма на спестяване на домакинствата	19
5.2. Причини за надценяване на нормата на спестяване	20
5.3. Въздействие на инфлацията върху нормата на спестяване	24
6. СПЕСТЯВАНИЯТА НА НАСЕЛЕНИЕТО В МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТ	26
ПРИЛОЖЕНИЕ 1	29

---

1. СЕКТОРА НА ДОМАКИНСТВОТА В СИСТЕМАТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ СМЕТКИ

Системата на националните сметки (СНС) осигурява обвързана и детайлна информация за материалните и финансовите потоци, протичащи между стопанските субекти и осъществяващи взаимовръзките между тях. Текущите сметки¹ показват производството на стоки и услуги, генерирането на доходи при производството, тяхното последващо разпределение и преразпределение между институционалните сектори и използването на доходите за потребление или спестяване. Сметките, отразяващи натрупването², отчитат придобиването на нефинансови и финансови активи и поемането на финансови задължения.

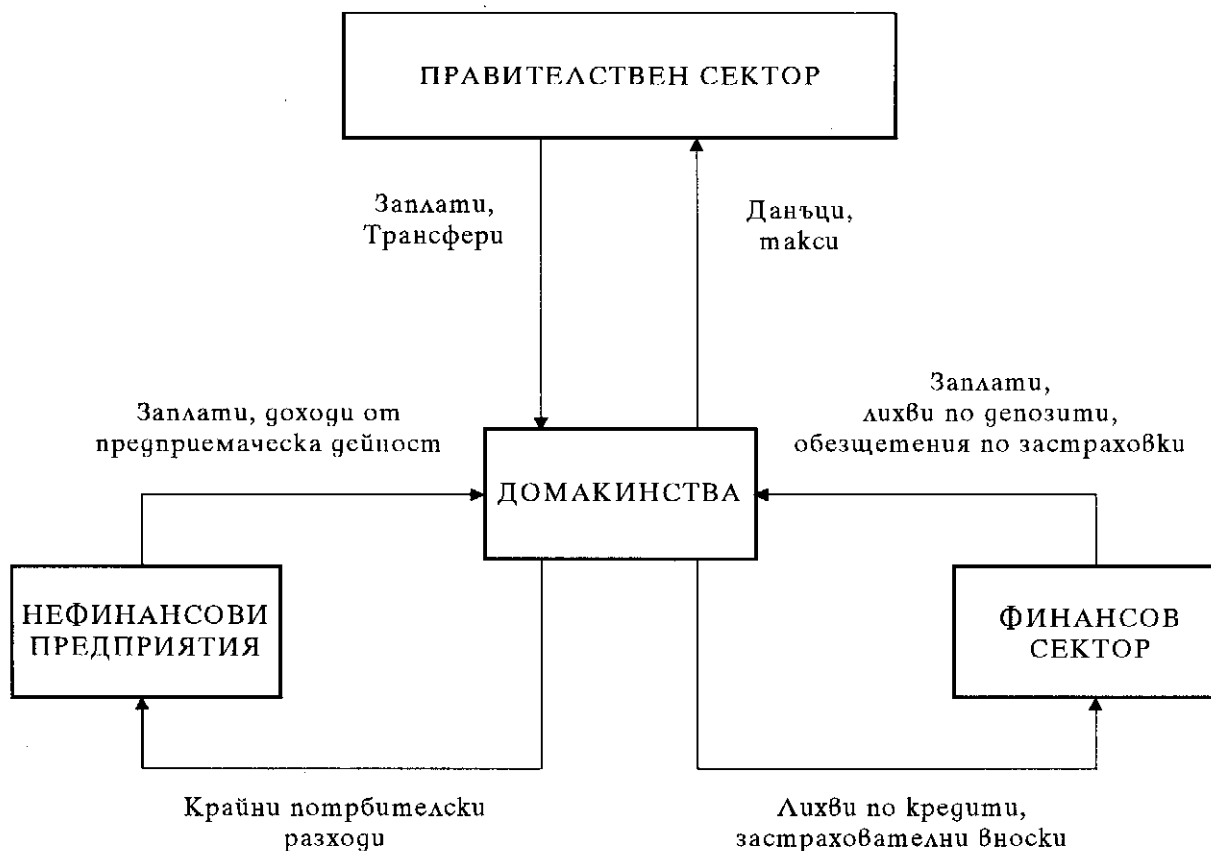
В България все още не е разработена цялостна Система на националните сметки, отчитаща всеобхватно и съгласувано потоците между икономическите субекти. Следователно не съществуват и подробни сметки за сектора на домакинствата. Статистическата информация за текущите финансови потоци, влизащи в и излизащи от сектора на домакинствата, е силно ограничена и в голяма степен оценъчна. Основният недостатък в това отношение е непълното обхващане на доходите от частния сектор. НСИ следи стриктно държавните предприятия, които в по-голямата си част са губещи. Същевременно липсва ясна представа за развиващата се самостоятелна икономическа дейност и за доходите от нея, което води до подценяване на доходите на домакинствата.

---

¹ Това са сметките "Производство" и "Доходи и тяхното използване" (по СНС 1993).

² Това са капиталовата сметка, сметка "Финансиране" и сметка "Други промени в активите" (по СНС 1993).

СХЕМА НА ТЕКУЩИТЕ ФИНАНСОВИ ПОТОЦИ,
МИНАВАЩИ ПРЕЗ СЕКТОРА НА ДОМАКИНСТВОТА

Въз основа на съществуващата информация за доходите, разходите и спестяванията на населението е направен опит за оценка на финансовите потоци, минаващи през сектора на домакинствата и на тази основа за изследване на финансовите му взаимоотношения с останалите сектори в икономиката. За целта са използвани предимно данни на НСИ за паричните доходи и разходи на населението и информация на БНБ за спестяванията на населението. Бюджетното ограничение за сектора на домакинствата може да се представи по следния начин:

$$Y - (T + I) - C = S \quad (1)$$

$$S = K + NL \quad (2)$$

$$NL = dD + dCU - dL, \quad (3)$$

където:

Y - доходи на населението;

T - данъчни и неданъчни плащания;

I - плащания към финансовия сектор;

C - потребление на населението;

S - спестявания;

K - разходи за придобиване на дълготрайни материални активи (инвестиционни разходи);

NL - превъзвешение на придобитите финансови активи над поетите задължения

dD - изменение на депозитите на населението;

dL - изменение на нетните заеми на населението;

dCU - изменение на парите в обръщение.

Тъждество (1) определя спестяванията на населението като превъзвешение на текущия доход над потреблението и платените данъци и лихви. Тъй като тук се акцентира на финансовите потоци в икономиката, разполагаемият доход е сведен само до паричния доход на населението. Той включва: доходите от работна заплата и от самостоятелна икономическа дейност, трансферите от държавата към населението (пенсии, социални помощи, стипендии), доходите от лихви по депозитите и други. След като от него се приспадат данъчните и неданъчните плащания на населението, както и плащанията към финансовата система, се получава разполагаемият доход, който остава на домакинствата за потребление и спестяване. Това тъждество разкрива взаимовръзки между домакинствата, от една страна, и нефинансовите предприятия, държавния бюджет и банковата система, от друга.

Тъждество (2) показва, че спестяванията на населението финансират неговите инвестиционни разходи³. След като от спестяванията на населението се приспаднат реалните му инвестиции се получава **превишението на придобитите финансови активи над поетите задължения**. Тази позиция показва способността на населението да финансира останалите сектори в икономиката. Нейният размер е равен на разликата между прираста на депозитите на населението и прираста на парите в обръщение (които се разглеждат като идентични с наличните пари в населението), от една страна, и изменението на нетните заеми на домакинствата, от друга. Тази зависимост е отразена в тъждество (3). Сметките на натрупването (тъждества 2 и 3) отразяват преди всичко взаимоотношения на домакинствата с банковия сектор, тъй като спестяванията на домакинствата в България са почти изцяло във формата на влогове в банките.

Тъй като информацията от банковата система за спестяванията е по-пълна и по-надеждна, отколкото статистиката на доходите (поради посочените по-горе нейни недостатъци), оценката за разполагаемия доход е получена като сума от спестяванията и потреблението, и от него се преминава към паричния доход. За потребление е приета сумата на разходите за покупка на стоки и услуги (от баланса на паричните доходи и разходи на населението). Тя представлява около 90% от крайните потребителски разходи на домакинствата, публикуван от НСИ като елемент на брутният вътрешен продукт и следователно достатъчно точно отразява динамиката на съвкупното потребление на населението. Така получените доходи на населе-

---

³ В инвестиционните разходи на населението са включени разходите за покупка на жилища и други имоти.

нието се разминават сравнително слабо (средно с по-малко от 1%) от данните на НСИ за паричните доходи на населението през 80-те години. Това е основание да се смята, че възприетият подход дава относително достоверна картина на доходите на населението.

Получените по този начин резултати за 1991-1993 г. са посочени в Приложение 1. Те, разбира се, нямат пълнотата и прецизността, която се постига при детайлно разработване на сметките на домакинствата в рамките на цялостна Система на националните сметки и в никакъв случай не могат да ги заместят. □

2. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ДОМАКИНСТВОТА И НЕФИНАНСОВИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Основните финансови потоци между тези два сектора, са:

- от гледна точка на формиране на доходите на домакинствата: заплатите на наетите в държавния и частния сектор, доходите от самостоятелна предприемаческа дейност;
- от гледна точка на използването на доходите: паричните разходи на домакинствата за крайно потребление.

Секторът на нефинансовите предприятия (държавни и частни) е основен източник на доходи за домакинствата. През 80-те години практически всички доходи от работна заплата идваха от държавния сектор и формираха около 57% от паричните доходи на населението. През последните три години доходите от работна заплата в държавния сектор формират по-малко от половината от паричните доходи на населението. Въпреки постепенното разрастване на частната дейност преобладаващата част от доходите от работна заплата продължава да се формира в държавните предприятия.

През 80-те години **държавните нефинансови предприятия**⁴ формират 85% от фонд работна заплата в държавния сектор. От 1990 г. финансовият поток от тях към сектора на домакинствата отслабва в резултат на мащабността на закритите работни места в тези предприятия. Намаляването на заетостта в държавните нефинансови предприятия е значително по-бързо, отколкото в бюджетните организации и фи-

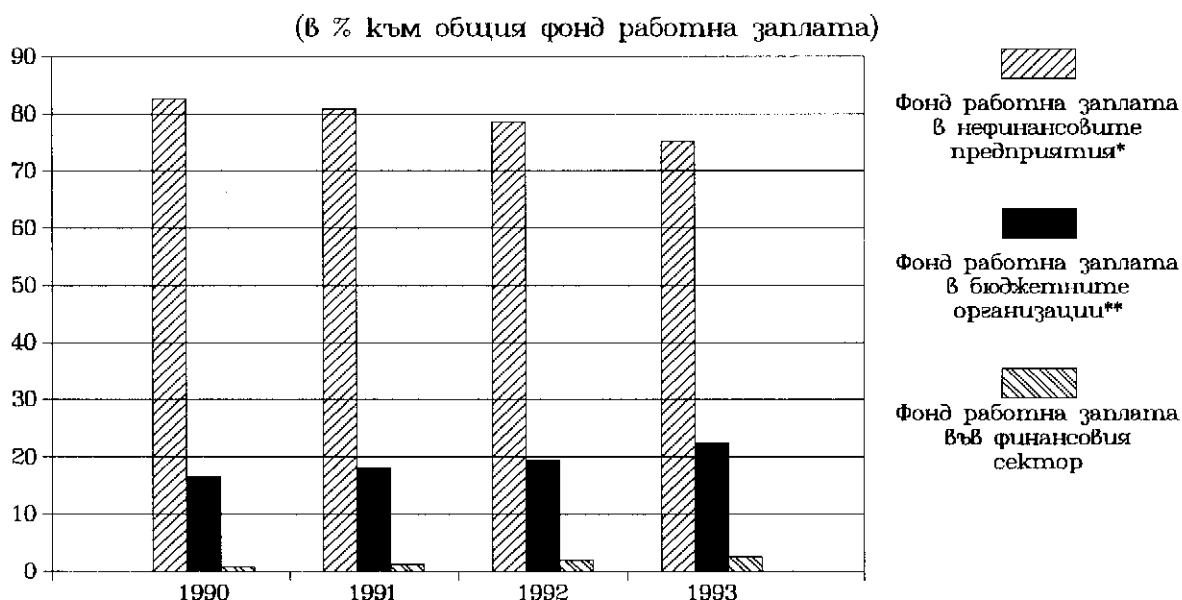
---

⁴Тук са включени предприятията от следните отрасли: „Промисленост“, „Строителство“, „Селско и горско стопанство“, „Транспорт“, „Съобщения“, „Търговия“, „Жилищно-комунално стопанство“ и „Други отрасли“.

нансовия сектор. В резултат дялът на заетите в тях намалява от 84% средно през 80-те години до 73.5% през 1993 г., а дялът на държавните нефинансови предприятия в целия фонд работна заплата от държавния сектор е 75% през 1993 г. (граф.1). Поради голямото тегло на доходите от нефинансовите държавни предприятия в паричните доходи на населението и рязкото им намаление в реално изражение те имат определящ принос в цялостния спад на реалните доходи на населението през последните години. Средно за 80-те години техният дял е 47%, а през 1992 и 1993 г. пада до около 30%.

Структура на фонд работна заплата
в държавния сектор

Графика 1

* Включва отраслите: Промисленост; Строителство; Селско и горско стопанство; Транспорт; Съобщения; Търговия; Жил-комун. стопанство, други.

** Включва отраслите: Наука и научно обслужване; Образование; Култура и изкуство; Здравеопазване; Управление.

Източник: НСИ

Тъй като осигурителните вноски (преобладава вноската в размер от 35% върху работната заплата) и вноските за безработица (7% върху работната заплата) в България се поемат изцяло от работодателите, практически този финансов поток не минава през сектора на домакинствата.

Въпреки, че от гледна точка на домакинствата работната заплата от нефинансовите държавни предприятия има намаляващо значение, от гледна точка на самите предприятия през последните две години този финансов поток е допринесъл за тяхната декапитализация. Израз на това е нарастващия дял на работната заплата в добавената стойност, произведена в нефинансовите предприятия - от 31.7% през 1991 г. той достига 62.2% през 1993 г.

В отрасъл Промисленост брутната норма на печалба през 1992 и 1993 г. става отрицателна (съответно -4.6 и -11.1%). Същевременно дялът на разходите за заплати в промишлеността от 8.2% през 1991 г. достига 13.9% през 1993 г. През 1992 и 1993 г. увеличението на разходите за заплати изпреварва и нарастването на цените на промишлената продукция (съответно с 20 и 12 пункта). Следователно, през последните две години разходите за заплати на заетите в държавните промишлени предприятия са оказвали натиск върху печалбата и са съдействували за нейното намаляване.

При разпределението на разполагаемия доход на домакинствата основната част се изразходва за крайно потребление. През 80-те години дялът на **крайните потребителски разходи на населението** в паричния разполагаем доход е 90%, но през последните три години намаля и достига до около 70%. През 1991 и 1992 г. крайните потребителски разходи на домакинствата се понижават по-бързо и в сравнение с брутният вътрешен продукт. Това показва, че през годините на стабилизацията значението на домакинствата в качеството им на основен потребител в икономиката намаля.

От гледна точка на финансовите взаимовръзки в икономиката, крайните потребителски разходи са финансови

потоци, протичащи от сектора на домакинствата главно към организациите за търговия на дребно и организациите, оказващи услуги на населението. В резултат на относително по-бързото нарастване на цените на услугите през последните години паричните разходи за покупка на стоки надхвърлят паричните разходи за услуги едва 3 пъти, докато през 1980-1990 година превишението беше 6 пъти.

По отношение на разходите за покупка на стоки се активизира финансовия поток от сектора на домакинствата към частните търговски фирми. Израз на това е фактът, че за 1993 г. над 57% от стокооборота се реализира в частния сектор, докато през 80-те години практически целия стокооборот се извършваше чрез държавните търговски организации. □

3. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ДОМАКИНСТВОТА И ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ

От гледна точка на текущите си доходи, домакинствата получават от държавния бюджет заплати, пенсии, стипендии и социални плащания. Финансовият поток от бюджета към домакинствата формира около 29% от доходите на населението през 1993 г. Същевременно този финансов поток представлява 47.6% от текущите разходи на бюджета.

Доходите от работна заплата на заетите в бюджетната сфера⁵ формираха средно 15% от общия фонд работна заплата през 80-те години, а заетите в тях бяха 16% от всички заети в държавния сектор. След прехода към договаряне на работните заплати в края на 1991 година, заплащането в тези отрасли изостана чувствително от средната работна заплата за страната и през март 1993 година беше с 26% по-ниско от нея. В резултат на възприетото индексирание през периода април - декември 1993 г. възнаграждението в тези отрасли относително се подобри и средно за 1993 г. то беше 86% от средната работна заплата за страната. Тъй като заетостта в организациите на бюджетна издръжка намаля много по-слабо, отколкото в нефинансовите държавни предприятия, дялът на заплатите от бюджетната сфера в общия фонд на работната заплата в държавния сектор нарасна до 23% през 1993г.(граф.1), а дялът на заетите стана 25%. От гледна точка на текущите разходи на държавния бюджет, дялът на разходите за заплати нараства от 9.4% през 1990 г. на 14.1% през 1993 г.

---

⁵ Тук са включени организациите от следните отрасли: „Наука и научно обслужване“, „Култура и изкуство“, „Образование“, „Здравеопазване“ и „Управление“.

Трансферите от държавния бюджет към сектора на домакинствата, включващи пенсиите, социалните плащания и стипендиите, формират средно 18% през 80-те години и около 20% в началото на 90-те от паричните доходи на домакинствата. Основният елемент на тези трансфери - пенсиите - образуват около 13% от доходите на населението и през 1990-1992 г. запазват дялът си от края на 80-те години. Това е резултат от бързото увеличение на броя на пенсионерите⁶, съпроводено от голямо относително изоставане на средната пенсия. Същевременно, обаче, разходите за пенсии представляват все по-голяма тежест за държавния бюджет - тяхното относително тегло в текущите му разходи от 15.6% през 1990 г. нарасна на 24.2% през 1992 г.

В резултат на по-силното компенсирание на пенсиите спрямо инфлационните процеси през 1993 г., тяхната покупателна способност нарасна, а дялът им беше над 15% от паричните доходи на населението. Разходите за пенсии от бюджета през същата година достигнаха 25.4%.

Съществен елемент на текущите разходи на домакинствата са **преките данъци и таксите**, които намаляват величината на разполагаемия доход, т.е. доходът, който населението използва за потребление и спестявания. Те са пряк финансов поток от домакинствата към бюджета⁷ и формират около 9% от текущите приходи на консолидирания държавен бюджет през 1990 г. и 15.2% през 1993 г. След включване на осигурител-

---

⁶ Броят на пенсионерите през последните години бързо се приближава до броя на заетите. Ако през 1989 г. заетите бяха с 85% повече от пенсионерите, през 1992 г. този процент е сведен до 34% (заетите само в държавния и кооперативния сектор, които са основните източници на осигурителни вноски, са едва 9% повече от броя на пенсионерите).

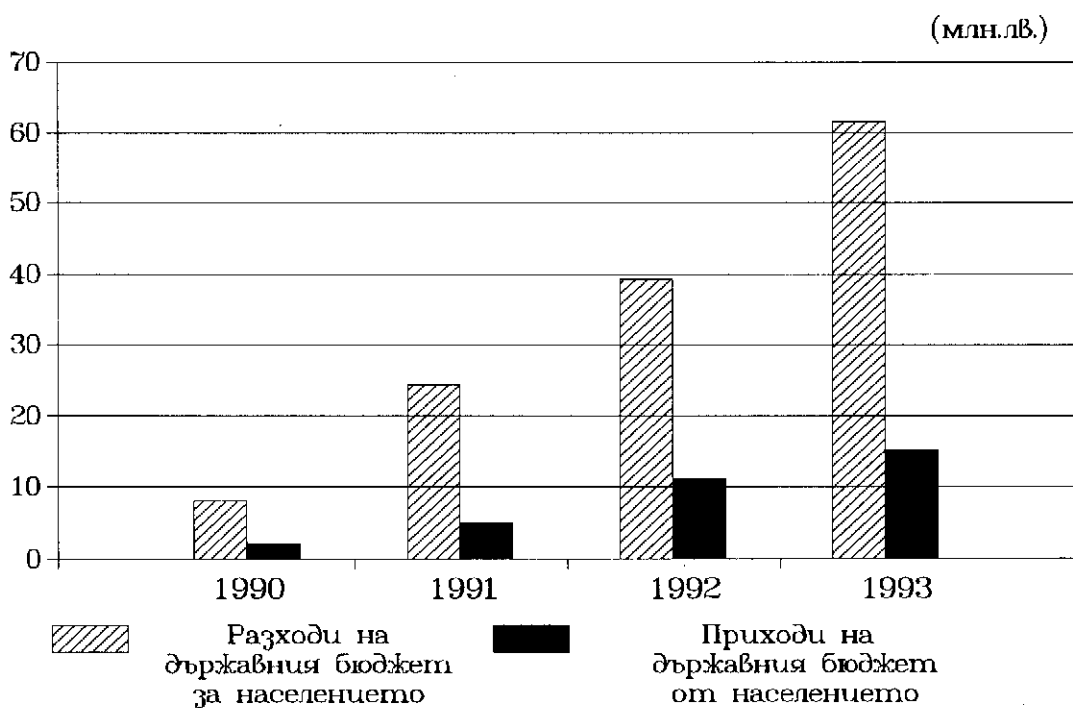
⁷ При покупката на стоки и услуги от населението чрез непреките потребителски данъци, включени в цените, отново се отделя финансов поток към бюджета, чийто косвен източник е населението.

ните вноски, от които се финансират социалните плащания и пенсиите, тези проценти са съответно 30% и 38.4%.

Основно перо на данъчните плащания на населението е данъка върху общия доход. Въпреки повишаването на ефективната данъчна ставка върху средната работна заплата през 1991 г., разполагаемият доход номинално нарасна повече от паричния доход, поради относително по-бързото увеличаване на някои необлагаеми доходи (например лихвите по депозитите), отколкото номиналния растеж на фонд работна заплата.

Графика 2

Преки финансови потоци между населението
и държавния бюджет

Източник: МФ, АИПР

Нетно прекият финансов поток между двата сектора е насочен към населението: през 1990 г. разходите на държавния бюджет за населението са превишавали приходите му от населението 3.8 пъти, а през 1993 г. - 4 пъти.

Поради слабо развития пазар на държавни ценни книжа в България, а също и поради липса на информация за покупката им от населението, сметките на натрупването за сектора на домакинствата в Приложение 1 не отразяват преки финансови взаимоотношения между бюджета и домакинствата⁸. □

---

⁸ От началото на 1994 г. в месечния бюлетин „Държавни заеми и ценни книжа“ БНБ дава официална информация за закупените държавни ценни книжа общо от граждани и небанкови институции.

4. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ДОМАКИНСТВОТА И ФИНАНСОВИЯ СЕКТОР

4.1. Лихви

Лихвите по депозитите на населението са основния текущ финансов поток, протичащ между населението и финансовия сектор. Лихвите по получените кредитите, както и застрахователните вноски и обезщетения, са относително малки и влияят слабо при формирането и разпределението на доходите на населението. Въпреки нарастващия си дял доходите от работна заплата от финансовия сектор образуват едва около 2% от фонд работна заплата в държавния сектор през 1993 г. (граф.1) и 1% от всички парични доходи на населението. Следователно този поток няма съществено значение в общата схема от финансови потоци в икономиката.

Таблица 1

Години	Дял на лихвите в разполагаемия паричен доход	Години	Дял на лихвите в разполагаемия паричен доход
1981	0.8%	1988	1.0%
1982	0.8%	1989	0.9%
1983	0.9%	1990	0.9%
1984	0.9%	1991	14.4%
1985	0.9%	1992	15.7%
1986	1.0%	1993	13.5%
1987	1.0%		

През последните години лихвите по влоговете станаха един от най-значимите доходи на населението. Поради символичното равнище на лихвения процент до 1991 г. те бяха незначителни и практически не оказваха влияние върху общото рав-

нище на доходите. Делът им в доходите на населението беше под 1%. С рязкото покачване на лихвения процент, лихвите по депозитите на населението се покачиха реално над 13 пъти през 1991 г. Така те се превърнаха във важен източник на доходи, който в известна степен компенсира спада на останалите доходи в първата година от стабилизацията. Оттогава лихвите формират около 15% от разполагаемия паричен доход на домакинствата.

Лихвите по кредитите са финансов поток, излизащ от сектора на домакинствата. Те, както и данъчните плащания, намаляват размера на разполагаемия доход. Рязкото нарастване на лихвените проценти предизвика бързо връщане на старите заеми в началото на 1991 г. Увеличението на лихвения процент направи непривлекателно вземането на нови кредити и при непрекъснатото свиване на задълженията на домакинствата към банковата система, лихвите по заемите на населението не се превърнаха в негов значителен разход.

4.2. Спестявания

Спестяванията са позиция, която съществува и в сметката на доходите, и в капиталовата сметка на домакинствата и осъществява връзката между тях. От една страна (в текущата сметка), те са поток, отразяващ превишението на разполагаемия доход на домакинствата над техните крайни потребителски разходи. От друга (в капиталовата сметка), спестяванията са равни на инвестиционните разходи на населението и нарастването на нетните му финансови активи (финансови активи минус финансови пасиви).

В периода на стабилизацията се наблюдава силно отгрупване на населението от инвестиционна дейност. През 1980-

1990 г. средно 31% от спестяванията на населението финансираха собствените му инвестиционни разходи. През 1991 и 1992 г. техният дял в спестяванията достигна своя минимум - под 3%.

Силното свиване на реалните инвестиции на населението доведе до изместване на спестяванията му в полза на **превишението на придобитите финансови активи над поетите задължения**. По този начин се увеличи и приносът на населението за финансиране на другите институционални сектори.

Поради неразвитостта на финансовия пазар в България **финансовите активи на населението са представени почти единствено от влогове в банковата система (левови и валутни), както и от парите в обръщение**. През последните години настъпиха съществени промени в структурата на неговите финансови активи.

Таблица 2

СТРУКТУРА НА ФИНАНСОВИТЕ АКТИВИ НА НАСЕЛЕНИЕТО (%)									
Години	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Депозити	86.6	84.0	82.4	81.1	78.0	75.9	78.4	81.2	84.1
- в т.ч. в лева	85.0	82.5	80.8	79.6	76.3	71.8	63.2	70.5	74.0
- във валута	1.6	1.5	1.6	1.6	1.7	4.1	15.2	10.7	10.2
Пари в обръщение	13.4	16.0	17.6	18.9	22.0	24.1	21.6	18.8	15.9

Парите в обръщение през 1990 г. формираха 24% от финансовите активи на населението, а през 1993 г. теглото им беше сведено до 16%. В условията на непреодоляна инфлация, която бързо ерозира покупателната способност на наличните пари, е естествен стремежът на домакинствата да не загър-

жат свободните парични средства, а да ги вложат в единствения отчасти обезпечен срещу инфлацията инструмент - банковите депозити.

През 1990 година съотношението между левовите и валутните влогове на населението беше 95:5. От февруари 1991 г. бързо нарасна дялът на валутните влогове, което се дължеше на силната девалвация на лева и либерализацията на валутния режим - от 4% от финансовите активи на домакинствата през 1990 г., валутните депозити достигнаха 15%. През следващите две години (1992 и 1993 г.) теглото на валутните влогове намалява. В условията на относително бавно "обезценяване" на лева левовите депозити се оказаха значително по-доходоносни от валутните. В доларово изражение, обаче, валутните депозити през 1991 г. намаляха, а през следващите години въпреки падащия им дял, абсолютно се покачват.

Рязката девалвация на лева от началото на 1994 г. и валутната субституция (през март 1994 г. спрямо декември 1993 г. валутните депозити в доларово изражение нараснаха с 14.5%) отново увеличи дялът на валутните влогове - през март 1994 г. те представляваха 19% от финансовите активи на населението.

Увеличаването на способността на населението да финансира икономиката става както по линия на нарастващите му финансови активи, така и по линия на намаляващите му **финансови пасиви**. След масовото погасяване на задълженията на населението към банковата система в началото на 1991 г., размерът на ползваните от него заеми продължи да намалява. В резултат левовите активи на населението силно превишиха неговите задължения към банковата система. Това доведе до

затвърждаване на ролята на домакинствата на главен източник на финансови ресурси за банковата система. Ако през декември 1990 г. дялът на нетните левови активи на населението е 41.2% от левовите кредитни ресурси, той постепенно нараства до 60.9% през декември 1993 г. Така населението продължава да е нетен кредитор в българската икономика въпреки силното реално снижение на неговите доходи. □

---

5. НОРМА НА СПЕСТЯВАНЕ НА ДОМАКИНСТВОТА

5.1. Брутна и нетна норма на спестяване на домакинствата

За целите на анализа разглеждаме спестяванията като брутни и нетни. Брутните спестявания са равни на прираста на влоговете и депозитите на населението в лева и валута, прироста на парите в обръщение и инвестиционните разходи на населението. Нетните спестявания представляват разликата между брутните спестявания и изменението на нетните заеми на населението (взети заеми минус погасени заеми).

Въз основа на това разграничение са изчислени съответно норми на брутно и нетно спестяване на домакинствата (в процент към разполагаемия паричен доход).

Таблица 3

Година	БНСН	ННСН
1981	10.3%	9.4%
1982	11.2%	10.0%
1983	11.8%	10.4%
1984	10.9%	8.8%
1985	12.4%	10.0%
1986	10.8%	9.2%
1987	11.5%	9.5%
1988	13.7%	11.8%
1989	12.2%	10.4%
1990	16.4%	10.3%
1991	29.7%	31.6%
1992	31.2%	31.6%
1993	31.0%	31.2%

където :

Брутна норма на спестяване на населението (БНСН) =
брутни спестявания/разполагаем паричен доход

Нетна норма на спестяване на населението (ННСН) =
нетни спестявания/разполагаем паричен доход

През 80-те години нетната норма на спестяване е по-ниска от брутната, което се дължи на нарастващите остатъци по заемите на населението през този период. Особено характерно това е за 1990 г. - годината непосредствено преди ценовия шок, когато бързо нараснаха заемите на населението. Както се вижда от таблица 3 през 1991 г. склонността към спестяване нараства рязко (с около 15 и около 20 пункта съответно при брутната и нетната норма на спестяване). През следващите две години тя се задържа на около 30% от располагаемия доход. Същевременно нетната норма на спестяване изпреварва брутната. Това е резултат на намаляващия размер на ползваните от населението заеми през последните години. □

5.2. Причини за надценяване на нормата на спестяване

Могат да се посочат три чисто технически причини, които водят до надценяване на нормата на спестяване:

1. Значението на **натуралните доходи** нараства през години на икономическа нестабилност. Невключването им в располагаемия доход на домакинствата води до известно надценяване на склонността към спестяване на населението. В тази посока е и изкривяването, идващо от включването на целия **прираст на парите в обръщение** като актив на населението (практически част от този прираст е актив и на фирмите). Докато първият недостатък може да се премахне (тогава

брутната и нетната норма на спестяване се понижават съответно до 24% и 25.5% през 1991 г. и до 26.8 и 27.1% през 1992 г.), вторият не може да се избегне поради липса на информация.

2. Високият дял на **лихвите** в разполагаемия доход, от една страна, и във влоговете на населението, от друга, също води до изкуствено надценяване на нормата на спестяване на населението (особено за години на висока инфлация, когато лихвите са високи и имат голямо тегло в текущите спестявания на населението). В този случай високата норма на спестяване е пряка последица от високите номинални лихви.

След изключването на лихвите от дохода и от спестяванията, нормата на брутното спестяване през 1991-1993 г. е между 18 и 20%, а на нетното - около 20% (таблица 4). Интерпретацията е следната: Ако през 80-те години населението е спестявало средно около 10% от разполагаемия си доход (освен лихвите), то през 1991 и 1992 г. домакинствата спестяват 18-20% от него, независимо от силното му реално снижение през последните години. Следователно дори и след приспадането на лихвите е налице нарастване на нормата на спестяване от 1991 г. насам (много ясно изразено при нетната норма на спестяване).

Лихвите са доход, чийто източник е само една част от спестяванията на населението, а именно влоговете в банковата система. Съпоставката между размера на лихвите и прираста на влоговете на населението показва, че през последните години лихвите формират между 50 и 60% от този прираст (дотогава средно лихвите покриват около 16% от нарастването на депозитите). Докато през 1980-1990 г. средно 5% от текущите доходи на населението (без доходите от лихви) са използвани за

увеличение на влоговете, през 1991 г. съответният процент е над 10% като непрекъснато нараства (таблица 4). Това показва, че съществува стремеж към поддържане на реалното равнище на депозитите, независимо от спада на реалните доходи на населението.

Таблица 4

Година	БНСНа	ННСНа	БНСНа -ген.	ННСНа -ген.	Дял на лихвите в прироста на влоговете
1981	9.6%	8.7%	4.2%	3.3%	16.7%
1982	10.5%	9.2%	5.5%	4.2%	13.5%
1983	11.0%	9.6%	6.1%	4.7%	12.7%
1984	10.0%	7.9%	4.8%	2.7%	16.8%
1985	11.6%	9.1%	12.1%	9.6%	7.0%
1986	10.0%	8.3%	3.2%	1.5%	23.4%
1987	10.7%	8.7%	4.5%	2.5%	17.8%
1988	12.9%	10.9%	6.5%	4.6%	13.0%
1989	11.3%	9.6%	3.0%	1.3%	23.7%
1990	15.6%	9.5%	4.3%	-1.8%	17.0%
1991	17.8%	20.1%	10.6%	12.9%	61.5%
1992	18.4%	18.9%	12.6%	13.0%	59.6%
1993	20.3%	20.4%	15.7%	15.9%	49.7%

където:

БНСНа = (брутни спестявания-лихви по влоговете)/
(разполагам паричен доход-лихви по влоговете)

ННСНа = (нетни спестявания-лихви по влоговете)/
(разполагам паричен доход-лихви по влоговете)

БНСНа-ген. = (влогове-лихви по влоговете)/ (разполагам паричен доход-лихви по влоговете)

ННСНа-ген. = (влогове-лихви по влоговете-заеми)/(разполагам паричен доход-лихви по влоговете)

3. Подобно на влиянието на лихвите върху нормата на спестяване, **валутният курс** също води до надценяването ѝ. Това става чрез включването на прираста на валутните депозити като елемент на спестяванията на населението (оттук влиянието на валутния курс се пренася и върху доходите на населението). Силната девалвация на националната валута през 1991 г. доведе до голямото им нарастване в левово изражение, въпреки лекото им снижение в доларово изражение. Получава се т.нар. *nominal holding gain* - печалба, която получава собственикът на тези финансови активи в резултат на изменението на валутния курс⁹.

Премахването на влиянието на обезценката на лева не променя извода за нарастваща норма на спестяване на населението през годините на стабилизацията. След "изчистването" на нормата на спестяването от влиянието на валутния курс през 1992 и 1993 г. брутната норма на спестяване е също е около 30%. По-голямо разминаване се наблюдава през 1991 г. - годината на либерализиране на валутния режим - когато нормата на спестяване е с 6 пункта по-ниска от посочената в табл.3 (т.е. 23% и 25.5% съответно за брутната и за нетната норма на спестяване).

При едновременно премахване на въздействието и на лихвите и на валутния курс върху нормата на спестяване на населението се получава нетна норма на спестяване за 1992 и 1993 г. съответно 17.4% и 17.8%. срещу 6.7% през 1990 г.. Това

---

⁹В СНС от 1993 г. тази позиция е в сметката „Други промени в активите“. От своя страна *nominal holding gain* се разделя на *neutral holding gain* и *real holding gain*, чийто размер зависи от изменението на цената на финансовия актив по отношение на изменението на общото равнище на цените на стоките и услугите в страната.

означава, че растящата склонност към спестяване може само частично да се обясни с високите лихви и девалвацията на лева, но фактически нарастването ѝ е резултат преди всичко от промяна в поведението на населението.

5.3. Въздействие на инфлацията върху нормата на спестяване

Либерализацията на цените на стоките и услугите през 1991 г. и продължаващите инфлационни процеси имат съществен принос за повишената норма на спестяване на населението през последните години. Високата инфлация въздейства върху склонността към спестяване на домакинствата най-общо по два пътя:

1) Тя причинява висока социална несигурност. Увеличаването на безработицата, растящите разходи за здравеопазване и образование, отслабването на социалната защитеност на населението, подсилено от неизвестността по отношение на бъдещото равнище на доходите в условията на неовладяна инфлация, поражда стремеж към потискане на текущото потребление за сметка на спестяванията с цел да се осигури бъдещото потребление. Така се увеличава нормата на спестяване, независимо от ниския реален лихвен процент.

2) Тя причинява голяма финансова несигурност. Високата инфлация бързо ерозира реалната стойност на финансовите активи. Обезценяването на влоговете в инфлационната икономика поражда стремеж да се поддържа тяхната реална стойност чрез нови спестявания. Както се вижда от таблица 5 след ценовия шок през 1991 г., нетните финансови активи на населението през 1992 и 1993 г. бележат реален ръст.

Таблица 5

Година	НОМИНАЛНО ИЗМЕНЕНИЕ НА		РЕАЛНО ИЗМЕНЕНИЕ	
	ФИНАНСОВИТЕ АКТИВИ:		НА ФИНАНСОВИТЕ АКТИВИ:	
	брутни	нетни	брутни	нетни
1986	7.6%	7.4%	4.0%	3.8%
1987	7.9%	7.5%	7.8%	7.3%
1988	9.8%	9.9%	8.5%	8.7%
1989	8.4%	8.5%	2.9%	3.0%
1990	9.0%	4.2%	-12.0%	-15.8%
1991	84.8%	116.5%	-57.9%	-50.6%
1992	77.5%	86.2%	-1.1%	3.8%
1993	62.9%	66.2%	4.4%	6.4%

През периода декември 1990-1993 г. левовите влогове на населението в банковата система намаляха реално с 66%. Ако изключим периода на ценовия шок, от април 1991 до края на 1993 г. те се увеличават реално с 36.5%. За същия период кумулативният реален лихвен процент е -26%, т.е. лихвите само частично защитават депозитите от инфлация. Отрицателният реален лихвен процент по влоговете е своеобразна форма на облагане на спестяванията на населението. Реалното им нарастване в този случай се дължи на положителния баланс между внесени и изтеглени суми от влоговете на населението през този период.

Номиналните лихвени проценти по кредитите са високи от инфлацията, което обезкуражава вземането на кредити при покупка на стоки за дълготрайна употреба. Домакинствата предпочитат да използват за тези цели спестяванията си, което също увеличава склонността към спестяване на населението. □

6. СПЕСТЯВАНИЯТА НА НАСЕЛЕНИЕТО В МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТ

Обобщен израз на увеличената склонност към спестяване на населението е отношението на неговите спестявания към БВП. През 80-те години нетните спестявания представляваха средно 5.1% от БВП. През последните години растежът на спестяванията силно изпревари номиналното увеличение на БВП, като през 1992-1993 г. съотношението достигна 22%.

Таблица 6

Години	Нетни спестявания на населението/ БВП	Нетни спестявания на населението/ нетни инвестиции в икономиката
1980	3.6%	25.0%
1981	5.0%	34.8%
1982	5.3%	36.8%
1983	5.6%	42.1%
1984	4.5%	38.4%
1985	5.3%	41.5%
1986	4.8%	36.8%
1987	5.0%	40.2%
1988	6.3%	55.0%
1989	5.8%	48.2%
1990	5.6%	77.5%
1991	21.0%	153.1%
1992	22.3%	153.2%
1993	21.8%	

Съпоставянето на спестяванията на населението с нетните инвестиции в икономиката показва, че през 80-те години те са финансирали между 25 и 55% от прираста на основния капитал. В резултат от рязкото свиване на инвестициите през последните години това съотношение нарасна драстично и в 1992 г. обемът на спестяванията надвишаваше 1.5 пъти нетните инвестиции в икономиката. През 1993 г. брутните инвестиции са по-малки от потреблението на основен капитал, при което нетните инвестиции са отрицателни.

Таблица 7

Година	1991	1992	1993
Изменение на левовите депозити на населението / касов бюджетен дефицит	252.6	271.8	142.8
Нетни финансови активи на населението / нетен вътрешен дълг на бюджета	103.8	105.0	93.5
Нетни финансови активи на населението / нетен вътрешен дълг на бюджета и предприятията	54.7	57.5	50.8

Нарасналата склонност към спестяване на населението през годините на стабилизацията позволи да се свият преките кредити на Централната банка за бюджета, т.е. да се ограничи монетизирането на растящия бюджетен дефицит. Финансирането му става във все по-голяма степен чрез емитиране на държавни ценни книжа. Абсолютният прираст на левовите влогове на населението превишава касовия дефицит на консолидирания държавен бюджет. През последните години, обаче, темпът на спестяванията на населението изостава от растежа на бюджетния дефицит. Това намира израз в намалява-

щото съотношение между прираста на левовите влогове на населението и касовия бюджетен дефицит.

Постепенно намаляват възможностите за финансиране на секторите-длъжници чрез вътрешни ресурси. През 1993 г. нетните задължения на държавния бюджет и държавните нефинансови предприятия растат много по-бързо, отколкото нетните финансови активи на населението - последните покриват едва половината от нетните финансови пасиви на бюджета и предприятията. За първи път в края на 1993 г. дори само нетните финансови задължения на държавата надхвърлят величината на нетните финансови активи на населението. Така въпреки силното нарастване на нетната норма на спестяване през годините на стабилизацията, възможностите на населението да кредитира нетните длъжници в икономиката стават все по-ограничени. □

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

(млн. лв.)

Година	1991	1992	1993 *
ДОХОДИ			
Заплати от държавния сектор	37822	60316	84363
Доходи от частния сектор	4808	34198	
Лихви по депозити	12552	21499	27000
Обезщетения по застраховки	702	1973	1000
Помощи	6363	8678	10913
Стипендии	298	632	845
Пенсии	12373	19880	32596
Други доходи**	19121	6404	59428 ***
ВСИЧКО ТЕКУЩИ ДОХОДИ	94040	153580	216145
РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ДОХОДИТЕ			
Покупка на стоки и услуги	59412	93999	138000
Лихви по кредити	705	1032	1000
Застрахователни вноски	937	2756	2500
Данъци и такси	5360	12171	12000
Членски и дялови вноски	125.5	206	200
СПЕСТЯВАНИЯ	27500	43416	62445
НАТРУПВАНЕ			
СПЕСТЯВАНИЯ	27500	43416	62445
Натрупване на основни фондове	643	402	970
ПРЕВИШЕНИЕ НА ПРИДОБИТИТЕ ФИНАНСОВИ АКТИВИ НАД ПОЕТИТЕ ЗАДЪЛЖЕНИЯ	26857	43014	61475
Изменение на парите в обръщение	4707	6402	6871
Изменение на депозитите в лева	13294	33958	48644
Изменение на депозитите във валута	7130	2102	5660
ПРИДОБИТИ ФИНАНСОВИ АКТИВИ	25131	42462	61175
ПОЕТИ ФИНАНСОВИ ЗАДЪЛЖЕНИЯ	-1726	-552	-300
ПРЕВИШЕНИЕ НА ПРИДОБИТИТЕ ФИНАНСОВИ АКТИВИ НАД ПОЕТИТЕ ЗАДЪЛЖЕНИЯ	26857	43014	61475

* На базата на предварителни данни

** Остатъчна величина

*** Включително доходите от частния сектор

ИЗДАНИЯ НА АГЕНЦИЯТА ЗА ИКОНОМИЧЕСКО ПРОГРАМИРАНЕ И РАЗВИТИЕ

Серия "Анализ на икономическата политика"

1. Доклад за хода на стопанската реформа и задачите на икономическата политика до края на 1991 г. (юли 1991г.)
2. Р. Аврамов (ред.) - Икономическата стабилизация в България през 1992 г. (юни 1992г.)
3. Bulgaria - The Economic Situation and Outlook. The Status of the Reform Process (May 1992)

Серия "Икономически изследвания"

1. М. Ненова - Изпълнение на бюджета през 1991 г. и изводи за бюджетната политика през 1992 г. (март 1992г.)
2. М. Жечева, Р. Аврамов, В. Чавдаров - Инфлацията и лихвеният процент през 1991 г. (март 1992г.)
3. Ст. Бързашки - Заетостта и безработицата в процеса на стабилизация. (март 1992г.)
4. Н. Георгиев, Н. Господинов - Паричната политика: механизми и резултати (март 1992г.)
5. Р. Инджова - Приватизацията в България. (юли 1992г.)
6. М. Жечева, Н. Милева - Ценовият контрол и инфлацията в България през 1991-1992 година (ноември 1992г.)
7. К. Генов - Паричната политика през 1992г.: инструменти и резултати. (април 1993г.)
8. М. Ненова - Регулиране на работната заплата: опитът на България през 1991 - 1992г. (април 1993г.)
9. N. Gueorguiev - Some Tests of Random Walk Hypothesis for Bulgarian Foreign Exchange Rates. (August 1993).
10. Л. Димитров - Безработицата в България 1991-1993г. (май 1994г.)

Серия "Конюнктурни обзори"

1. "В годината на желязната овца" - конюнктурен обзор на българското стопанство за 1991 г. (декември 1991г.)
2. Годишен доклад за състоянието на българската икономика през 1992 г. (декември 1992г.)
3. Българската икономика през 1993 г. (декември 1993г.)
4. Аналитичен обзор за състоянието на българската икономика през 1993 г. (януари 1994г.)
5. Месечни конюнктурни обзори (от октомври 1991г.)
6. Тримесечни конюнктурни обзори (1992г.- 1993г.)

Бюлетин на АИПР

- Един предизвестен ценови шок (февруари 1993г.)
- Пауза в "Стенд-бай" споразуменията с Международния валутен фонд (март 1993г.)
- Проектобюджетът за 1993 година (април 1993г.)
- Достигнато ли е дъното на производствената активност? (май 1993г.)
- Нееднозначните последици от намалението на основния лихвен процент (юни 1993г.)
- Колко тежи частният сектор в българската икономика? (юли-август 1993г.)
- Проектозаконът за цените - повеи от миналото (август 1993г.)
- Проблемът за лошите дългове и неговото решение (октомври 1993г.)
- Валутен курс и валутна политика (февруари 1994г.)
- Бюджетът за 1994 г. и фискалната политика (май 1994г.)